

РОМАНОВСЬКА Людмила Іванівна,
доктор педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки
Хмельницького національного університету

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ПОЗИТИВНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТАКОГО ПРОЦЕСУ В УКРАЇНІ

У статті розглянуто питання про підготовку працівників соціальної сфери на сучасному етапі. Подано деякі результати огляду наукової літератури з проблеми за кордоном і в Україні. Розглянуто питання про розробку уніфікованої системи підготовки працівників соціальної сфери, в якій забезпечувались би загальні підходи до проблеми і особливості роботи кожного навчального закладу.

Ключові слова: майбутні працівники соціальної сфери, закордонний досвід, індивідуальні програми, система підготовки, університети України.

Професійна підготовка соціальних педагогів набуває все ширшого розмаху в Україні. З кожним роком збільшується потреба у таких фахівцях, котрі відповідають за своєю професійною підготовкою міжнародним стандартам. Система соціальної освіти перебуває на стадії реформування в Україні, виступаючи як свого роду освітня інновація.

Соціальна освіта та професіоналізація соціальної роботи у багатьох розвинутих країнах світу має давні традиції, що становить певний інтерес для України, тому науковці розглядають фахову підготовку соціальних працівників як «потужний антикризовий, стабілізуючий і творчий чинник розвитку суспільства» [11, с. 334], що зумовлювався необхідністю вирішення численних економічних, правових, політичних, соціальних, особистісних проблем населення, розробки та реалізації ефективних механізмів соціального захисту громадян [5]. Тому виникла необхідність у підготовці фахівців соціальної сфери, а їхня підготовка у кожній державі характеризується своєю специфікою, навчальні заклади формують власні інноваційні моделі підготовки фахівців до соціальної роботи.

Метою статті обрано провести огляд стану підготовки майбутніх працівників соціальної сфери і перспективи подальшого розвитку системи підготовки.

Проблема надання соціальної допомоги завжди була в центрі уваги державних органів та системи освіти, адже вона характеризується складністю об'єкта, різноманітністю функцій і сфер діяльності соціальних працівників. В Україні захищено низку дисертацій із проблеми підготовки фахівців соціальної сфери, у яких акумульовано кращі досягнення закордонних і українських дослідників. Серед них відмічаємо такі: спеціальну підготовку соціальних працівників розглянуто у дисертаційному дослідженні О. Пічкар. Дослідниця звертає особливу увагу на створення перших однорічних курсів для «Жіночих груп із соціальної роботи і допомоги», які були зорганізовані в Берліні в 1893 році й на базі яких Е. Соломон відкрила першу соціальну жіночу школу з дворічною програмою навчання (1908 р.). Перші школи соціальної роботи з'явилися в Австрії, Франції, Німеччині, Нідерландах, Швеції, Швейцарії та Великобританії ще до Першої світової війни [7].

Важливим кроком для становлення фахової підготовки майбутніх соціальних працівників у Європі було заснування в Парижі Міжнародної асоціації шкіл соціальної роботи (1928-1929 рр.) на чолі з відомою Е. Соломон. Згодом соціальна робота як окрема галузь була визнана в інших країнах, зокрема, у Бельгії, Данії, Фінляндії, Ірландії, Італії, Норвегії, Португалії та Іспанії. Це був період між двома світовими війнами. Розквіт соціальної роботи припадає на 50-ті роки ХХ століття [7]. У 40-х роках минулого століття провідна роль у налагодженні діяльності шкіл соціальної роботи належала США [1; 8], Канаді [6] та Великій Британії [7]. З метою становлення і розвитку підготовки працівників соціальної сфери проводились навчальні семінари, надавалися стипендії та організовувалися стажування для фахівців з інших країн.

У дослідженнях Н. Собчак [11] зазначається, що, з одного боку, така діяльність сприяла інтернаціоналізації професії, посиленню впливу західних країн на підготовку соціальних працівників у країнах, де становлення соціальної роботи й освіти в згаданій сфері розпочалося значно пізніше, у тому числі і в Україні. Це той випадок, коли адаптація зарубіжного досвіду до особливостей інших держав зіграла не на їх користь (зникла необхідність розробки власних моделей, структури та форм соціальної освіти, які були б пристосовані до місцевих умов). Але життя показало, що перенесення досвіду однієї країни у будь-якій галузі в іншу не завжди себе виправдовує. За ініціативою Міжнародної

асоціації шкіл соціальної роботи на початку 70-х років ХХ ст. був поставлений експеримент, головною метою якого була розробка навчальних планів та програм підготовки фахівців соціальної роботи, які б відповідали потребам і особливостям кожного регіону. У цей період були засновані Латиноамериканська та Африканська асоціації навчання соціальної роботи. Середина 70-х років окреслилася створенням Асоціації навчання соціальної роботи в країнах Азії та Тихоокеанського регіону. У 1980 році була організована Європейська регіональна група такого ж профілю [11, с. 335].

Позитивним є те, що науковці почали проводити порівняльні дослідження з метою визначення специфіки підготовки соціальних працівників у різних країнах Європи (Х. Браунс, Д. Крамер, Дж. Корнеліссен) та можливостей інтеграції до європейських шкіл окремих аспектів підготовки соціальних працівників, поширених в інших регіонах (Ф. Сейбл, У. Лоренц); здійснювали аналіз системи навчання фахівців для соціальної роботи в країнах Азії і Тихоокеанського регіону (Дж. Джорж). Визначалися перспективи вдосконалення соціальної роботи та підготовки соціальних працівників на основі поєднання національного досвіду й світової практики діяльності фахівців цього профілю, подальшого розвитку і втілення інноваційних ідей, сформованих на основі досягнень різних країн у цьому напрямку [11, с. 336]. Важливу роль у такому процесі відіграла Міжнародна асоціація соціальних працівників та Комісія із соціальної роботи Ради Європи.

Нині в Європі підготовка працівників соціальної сфери здійснюється в понад 400 навчальних закладів Австрії, Бельгії, Великобританії, Данії, Ірландії, Фінляндії, Франції, Швейцарії. Значних успіхів у підготовці фахівців соціальної сфери досягнуто у Греції, Ізраїлі, Німеччині, Португалії, Туреччині, Швеції та інших державах. Кожна з держав використовує свої моделі підготовки соціальних працівників, що позначилося на ефективності такої підготовки. Так, в Австрії, Бельгії, Німеччині, Нідерландах, Франції підготовка соціальних працівників здійснюється поза системою університетської освіти; у Чехії, Болгарії, Греції, Норвегії, Польщі Словаччині використовуються як університетські, так і позауніверситетські типи підготовки; в Естонії, Фінляндії, Англії, Ісландії, Швеції, США – так само, як і в Україні – підготовка фахівців для соціальної сфери здійснюється в основному університетами [7]. Великим попитом користуються університетські курси. Зокрема, в Німеччині для суміщення практичної та академічної підготовки започаткували інтеграційні курси, що сприяє поєднанню теоретичних і практичних знань [9].

В Україні підготовка працівників соціальної сфери почалась тільки в 90-х роках ХХ століття [10], тому професійна підготовка фахівців соціальної сфери потребує використання досвіду інших країн. У 1992 році була створена Українська асоціація соціальних педагогів та спеціалістів із соціальної роботи, яка в 1994 році приєдналася до Міжнародної федерації соціальних працівників, а з 1998 року розпочала проект із соціальної освіти в Україні за підтримки ЮНІСЕФ, активної участі Християнського дитячого фонду в Україні та сприяння уряду Швейцарії. В Україні були створені центри професіоналів у навчальних закладах та підготовлені сотні практичних соціальних працівників, соціальних педагогів, тренерів, волонтерів. Нині розгорнута робота курсів для підготовки недипломованих спеціалістів соціальних служб, ініційовано їхнє дистанційне та прискорене навчання практиків без дипломів. На думку І. Звереві, значну консультаційну допомогу надав навчальний посібник «Соціальна робота в Україні» [12], у якому були уніфіковані визначення понять «соціальна робота» і «соціальний працівник». У 2000 році було презентовано два проекти «Етичного кодексу соціальних працівників України». У них урахувалися положення й вимоги документа «Етика соціальної роботи: принципи і стандарти», ухваленого Міжнародною федерацією соціальних працівників на конференції в Коломбо у Шрі-Ланці 1994 року.

Концепція соціальної роботи є новаторською для України, так само як і професія соціального працівника. Тому проблема підготовки фахівців цього профілю потребує інноваційного підходу до організації навчання студентів у вищих навчальних закладах. На думку Н. Кривоконь, головним у технології підготовки соціальних працівників є принцип діяльнісного підходу до розуміння професії, суть якого полягає в першочерговій орієнтації навчання на оволодіння вміннями і навичками практичної діяльності в соціальних службах [4]. Тому перед викладачами вищого навчального закладу поставлені завдання: формувати у студентів цього профілю соціологічне мислення, забезпечувати їх фундаментальною теоретичною і широкою методичною підготовкою з різних напрямків соціальної допомоги, проводити спеціальну підготовку майбутніх фахівців до виконання ними професійних функцій. А це стимулює процес переходу від репродуктивного засвоєння студентом комплексу знань до підготовки фахівця шляхом використання інноваційних педагогічних технологій, які забезпечать

підготовку компетентних фахівців. Проблема модернізації освітньої системи є визначальною в менеджменті ВНЗ. Тому особливого значення набуває вдосконалення підготовки фахівців на основі впровадження інноваційних технологій навчання, щоб майбутній фахівець умів адаптуватися до мінливих умов діяльності, самостійно засвоювати нові знання, самостійно приймати рішення і відповідати за його результати в непередбачуваних ситуаціях.

Основою професійної підготовки майбутніх соціальних працівників є освітньо-кваліфікаційна характеристика спеціаліста із соціальної роботи, яка узагальнює кваліфікаційні вимоги до змісту освіти і використовується для: 1) визначення первинних посад випускників вищої школи; 2) визначення потреб у фахівцях відповідної спеціальності та освітньо-кваліфікаційного рівня; 3) розробки і коригування освітньо-професійної програми підготовки спеціалістів; 4) професійної орієнтації здобувачів фаху; 5) державної акредитації навчального закладу [7].

Аналіз практики підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери у ВНЗ України показав, що ефективність навчального процесу можна забезпечити шляхом упровадження інновацій, які передбачають нові педагогічні технології з використанням тренінгів, інтерактивні методів, інформаційно-комунікаційних технологій, технічних засобів навчання. Використання інновацій у навчальному процесі сприяє підвищенню якості підготовки майбутніх фахівців, які мають достатній рівень професійної компетентності, що відповідає вимогам сьогодення. Саме інновації забезпечують активність студента в набутті професіоналізму, здатність самостійно одержувати знання, вміння готувати себе до майбутньої професійної діяльності. Але вдосконалення підготовки працівників соціальної сфери відбувається повільніше, ніж потрібно. Причину цього ми вбачаємо у тому, що кожний навчальний заклад намагається «мати власне обличчя», що наклало відбиток на процес навчання студентів [3, с. 89].

Розглянемо деякі особливості процесу підготовки соціального працівника в різних навчальних закладах: в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка простежується психолого-педагогічна домінанта, у Національному університеті «Києво-Могилянська Академія» особливу увагу приділяють політико-управлінським аспектам соціальної роботи, у Миколаївській філії Київського інституту культури провідною в навчанні студентів є підготовка фахівців для сфери організації культурного дозвілля та вільного часу [2, с. 94]. У Національному педагогічному університеті ім. М. П. Драгоманова спираються на самостійну роботу студентів, оскільки вона сприяє формуванню умінь самостійної професійної діяльності в майбутньому. В Ужгородському національному університеті щодо підготовки соціальних працівників дійшли висновку, що не можна запровадити жодну з існуючих моделей, які використовуються в Україні і за кордоном, а потрібно формувати власну, яка відповідала б потребам регіону. У Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка розроблено вісім різновидів практики, яку проходять студенти: ознайомлювальна, волонтерська, організаційно-відпочинкова, діагностична, профілактична, соціологічна, реабілітаційно-корекційна, переддипломна. Такий підхід до проблеми підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери забезпечує краще усвідомлення суті майбутньої професії, труднощів, з якими вони будуть стикатись у професійній діяльності, і можливими шляхами їх усунення. Під час практики встановлюється тісний взаємозв'язок між соціальними службами й університетом, що створює підґрунтя для введення нових елементів (технологій, діагностик, форм, методів) у роботу соціальних служб і дає змогу соціальним працівникам брати участь у корекції навчальних планів, програм, змісту окремих дисциплін, сприяти їх практичному спрямуванню [7]. У Чернігівському державному інституті права, соціальних технологій та праці особлива увага приділяється формуванню інтерактивних навичок майбутніх соціальних працівників. Професійна підготовка соціальних працівників на базі Тернопільського національного економічного університету (ТНЕУ) ґрунтується на єдиній соціально-педагогічній концепції розвитку сучасної освіти та здійснення професійної діяльності. Вона враховує, з одного боку, найбільш актуальні проблеми становлення даної сфери, а з іншого – перспективні вітчизняні й світові тенденції її розвитку [7].

Аналіз особливостей діяльності університетів показав, що робота з підготовки фахівців відбувалась би краще при наявності системи підготовки працівників соціальної сфери. У такій системі знайшлось би місце і для загальних положень, і для особливостей кожного навчального закладу. Адже студентів потрібно готувати до практичної взаємодії на рівні «соціальний працівник – клієнт». А така підготовка проходить практично за однаковими напрямками: у соціальних службах, де майбутні фахівці набувають професійного досвіду шляхом спостереження за діяльністю соціальних працівників;

методом спроб і помилок у процесі спеціальних навчальних тренінгів та ділових ігор, де моделюються професійні ситуації, і в умовах інтерактивної взаємодії віднаходиться й апробується оптимальний варіант професійних дій та поведінки соціального працівника [7]. Наявність такої системи відповідає вимогам сучасної освітньої політики вищої школи, яка потребує оновлення методичної системи практичного професійного навчання на основі пошуку й упровадження найбільш ефективних інновацій у процес формування майбутнього фахівця. Для визначення та обґрунтування оптимальної системи фахової підготовки майбутніх соціальних працівників необхідна скрупульозна робота з методологічного аналізу соціальної роботи як професійної діяльності, особливостей підготовки фахівців цього профілю у ВНЗ.

Список використаної літератури

1. Віннікова Л. В. Система підготовки соціальних працівників у вищих навчальних закладах США : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 / Лариса В'ячеславівна Віннікова; Луганський НПУ ім. Т. Шевченка. – Луганськ, 2003. – 217 с.
2. Дайнеко В. І. Мотивування освіти – важливий фактор її продуктивності / В. І. Дайнеко // Нові технології навчання. – 1995. – Вип.14. – С. 45–47.
3. Коваль Л. Підготовка соціальних педагогів і соціальних працівників в Україні / Л. Коваль // Соціальна політика і соціальна робота. – 1999. – № 2 (10). – С. 86–95.
4. Кривоконь Н. Підготовка соціальних працівників для системи соціального захисту населення / Н. Кривоконь // Соціальна політика і соціальна робота. – 2000. – № 3,4. – С. 87–91.
5. Мельничук І. М. Використання інтерактивних технологій для організації самостійного учіння майбутніх соціальних працівників / І. М. Мельничук // Вища освіта України. Тематичний випуск «Педагогіка вищої школи : методологія, теорія, технології». – 2009. – № 3 (додаток 1). – С. 435–439.
6. Микитенко Н. О. Професійна підготовка соціальних працівників в університетах Канади : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Наталія Олександрівна Микитенко ; Тернопільський нац. пед. ун-т ім. Володимира Гнатюка. – Тернопіль, 2006. – 224 с.
7. Пічкарь О. П. Система підготовки фахівців соціальної роботи у Великій Британії : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Олена Павлівна Пічкарь ; Тернопільський держ. пед. ун-т В. Гнатюка. – Тернопіль, 2002. – 213 с.
8. Пічкарь О. Деякі особливості підготовки фахівців соціальної роботи у США / О. Пічкарь // Науковий вісник Ужгородського нац. ун-ту : Серія «Педагогіка. Соціальна робота». – 2004. – № 7. – С. 322–327.
9. Поліщук В. А. Професійна підготовка фахівців соціальної сфери: зарубіжний досвід / В. А. Поліщук. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2003. – 178 с.
10. Попович Г. Підготовка соціальних працівників: широкий профіль чи вузька спеціалізація / Г. Попович // Науковий вісник Ужгородського нац. ун-ту : Серія «Педагогіка. Соціальна робота». – 2005. – № 8. – С. 149–151.
11. Собчак Н. М. Зміст і форми професійної підготовки соціальних працівників у системі неперервної освіти США : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Собчак Надія Мирославівна ; ТДПУ ім. Володимира Гнатюка. – Тернопіль, 2004. – 351 с.
12. Соціальна робота в Україні : навч. посіб. / І. Д. Зверєва, О. В. Безпалько, С. Я. Харченко та ін. ; за заг. ред. І. Д. Зверєвої, Г. М. Лактіонової. – К. : Центр навч. л-ри, 2004. – 256 с.

Стаття надійшла до редакції 11.10.13.

Романовская Л. И. «Подготовка будущих социальных педагогов к профессиональной деятельности и позитивные тенденции такого процесса в Украине».

В статье рассмотрен вопрос о подготовке работников социальной сферы на современном этапе. Подано некоторые результаты обзора научной литературы по проблеме за рубежом и в Украине. Рассмотрены вопросы о разработке унифицированной системы подготовки работников социальной сферы, в которой обеспечивались бы общие подходы к проблеме и особенности работы каждого учебного заведения.

Ключевые слова: *будущие работники социальной сферы, зарубежный опыт, индивидуальные программы, система подготовки, университеты Украины.*

Romanovska L. I. «Preparation of future social pedagogues to professional activity and positive tendencies of this process in Ukraine».

The question of preparation of specialists of the social sphere on modern stage is reviewed in this article. Some results of reviewing of scientific literature connected with this problem in Ukraine and abroad is given. The question of developing of unified system of preparation of workers of the social sphere in which general approaches to the problem and peculiarities of work of every educational establishment would be provided is described.

The review of the state of preparation of future workers of the special sphere and the perspectives of further development of the system of preparation are done. It is underlined in the article that the concept of social work is innovative one for Ukraine, like a profession of a social worker. That's why the problem of preparation of specialists of this profile needs innovative approach to the organization of studying of students in higher educational institutions. The main principle of preparation of social workers is the principle of activity approach to the understanding of profession the essence of which is in primary orientation of training on gaining abilities and skills of practical activity in social services.

The conclusion is made that for determination and approval of optimal system of special preparation of future social workers careful work from the methodological analysis of social work as professional activity, peculiarities of preparation of specialists of this sphere in higher educational establishments is necessary.

Keywords: *future social workers, foreign experience, individual programs, system training, universities of Ukraine.*